

This item is the archived peer-reviewed author-version of:

'De filosofische analyse ver vooruit'. Hans Blumenberg als literaire filosoof

Reference:

Müngersdorff Sebastian.- 'De filosofische analyse ver vooruit'. Hans Blumenberg als literaire filosoof
Tijdschrift voor filosofie / Hoger Instituut voor Wijsbegeerte [Leuven]- ISSN 1370-575X - 83:3(2020), p. 475-501
Full text (Publisher's DOI): <https://doi.org/10.2143/TVF.82.3.3288761>
To cite this reference: <https://hdl.handle.net/10067/1741940151162165141>

“DE FILOSOFISCHE ANALYSE VER VOORUIT” HANS BLUMENBERG ALS LITERAIRE FILOSOOF

Sebastian Müngersdorff (Antwerpen)

*Als men zich eraan overgeeft, merkt men dat het kleine, het kleinst mogelijke verhaal tot nadenken stemt. Niets meer en niets minder dan tot nadenken stemmen.*¹

Hans Blumenberg

1. Blumenberg als literaire filosoof

In Duitsland valt Hans Blumenberg niet meer weg te denken uit een lijstje dat probeert de belangrijkste denkers van de 20e eeuw op te sommen. Vrijwel jaarlijks verschijnt er een nieuwe postume uitgave die door Suhrkamp wordt aangekondigd met de woorden “uit de nalatenschap van de beroemde filosoof”. Het mysterie rond zijn persoon en het schijnbaar onuitputtelijke archief met kaartenbakken zijn geliefde beelden bij onderzoekers. En wellicht is hij de enige hedendaagse filosoof die kan zeggen dat een laureate van de Georg-Büchner-Preis hem als inspiratiebron gebruikte voor een van haar romans.²

In de Benelux lijkt er vertraging te zitten op de algemene erkenning van Blumenberg. In vergelijking met tijdgenoten als Adorno, Habermas en Gadamer hinkt Blumenberg duidelijk achterop. Dat is allerm minst verwonderlijk: de toegang tot zijn werk wordt namelijk bemoeilijkt door verschillende factoren. Ten eerste is Blumenberg amper toegankelijk in het Nederlands. Op een aantal fragmenten in tijdschriften als *Raster*, *Yang en Feit* en *Fictie na*, is enkel Blumenbergs *Schiffbruch mit Zuschauer* (1979) naar het Nederlands vertaald. Wie geen Duits leest, moet zich dus wenden tot Franse of Engelse vertalingen. Maar ook al nemen de Franse en Engelse versies van zijn werk toe, er blijft een zekere ontoegankelijkheid die bij Blumenberg lijkt te horen. Zijn hoofdwerken zijn stuk voor stuk lijvige boeken waarvan de inhoudsopgave en de titels meestal pas inzichtelijk worden na een grondige lectuur van de desbetreffende hoofdstukken. Zelfs na verscheidene, herhaalde lezingen blijven zijn veeleisende teksten vaak nog steeds onduidelijk. Ze zijn niet enkel zodanig erudiet en geleerd dat ze een lezer kunnen verpletteren, ze zijn bovendien weinig samenvattend geschreven en verdedigen maar zelden een afgebakende hypothese. Ze sturen de lezer liever op omwegen in plaats van duidelijk te stellen waarover het nu precies gaat. Wie Blumenberg leest, krijgt eerder beschrijvingen in de plaats van heldere definities en dat maakt hem een auteur die moeilijk inzetbaar is. Terecht dus, dat Robert Buch en Daniel Weidner zijn stijl idiosyncratisch noemen.³

Bovendien laat Blumenberg zich niet echt bij een bepaalde traditie plaatsen. Hij was weliswaar een van de oprichters van de groep *Poetik und Hermeneutik*, maar dat wil niet zeggen dat hij kan worden ondergebracht bij een bepaalde school of stroming. Daarnaast passen de thema's die hij aansneet — retoriek, antropologie, mythe, metafoor, anekdote — en de filosofische aandacht die hij ze schonk, niet meteen in de populaire debatten van de 20e eeuw. Om toch een insteek te vinden in zijn werk wordt Blumenberg vandaag veelal gelezen als fenomenoloog, als filosofisch antropoloog of als een kritische stem in het secularisatiedebat. Deze studie wil Blumenberg echter benaderen als een literaire filosoof.

Dat Blumenberg zich op de grens tussen literatuur en filosofie begeeft, blijkt reeds uit het feit dat hij in 1980 de Sigmund-Freud-Preis voor wetenschappelijk proza in ontvangst mocht nemen. Daarbij

wordt Blumenbergs project van een Metaphorologie vaak als uitgangspunt genomen om te spreken over zijn 'literaire strategieën'.⁴ Auteurs als Rüdiger Zill en Paul Fleming hebben opgemerkt hoe zijn systematische benadering in werken als *Paradigmen zu einer Metaphorologie* (1960), *Arbeit am Mythos* (1979), *Die Lesbarkeit der Welt* (1981) later in zijn leven plaats maakten voor een eerder narratieve filosofie, bestaande uit kortere, anekdotische teksten en aantekeningen, zoals verzameld in *Die Sorge geht über den Fluß* (1987), *Ein mögliches Selbstverständnis* (1997), *Lebensthemen* (1998) of de postuum verschenen *Die Vollzähligkeit der Sterne* (1997), *Gerade noch Klassiker* (1998), *Begriffe in Geschichten* (1998) en *Die Verführbarkeit des Philosophen* (2000).⁵ Het is echter niet zonder meer duidelijk wat de koppeling tussen literatuur en filosofie bij Blumenberg precies betekent. Gaat het louter over zijn schrijfstijl? Gaat het over het feit dat hij heeft geschreven over auteurs als Valéry, Schnitzler, Benn, Jünger, Goethe en Fontane? Of staat er bij de koppeling van literatuur en filosofie iets fundamenteelers op het spel? Blumenbergs *Schriften zur Literatur. 1945-1958* (2017), een verzameling van zijn vroege teksten, essays en lezingen over literatuur, laten zien hoe literatuur al vanaf het begin een elementair deel uitmaakte van de ontwikkeling van zijn denken. Door hier drie centrale elementen van Blumenbergs werk (a. ironie en anekdote, b. Umbesetzung en c. Wirklichkeitsbegriff) in verband te brengen met passages uit zijn besprekingen van onder anderen Sartre, Hemingway, Kafka, Dostojevski, Verne en Proust, wil deze studie laten zien hoe in Blumenbergs oeuvre literatuur en filosofie onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

2. Blumenbergs ironie en anekdotiek

2.1. Meer dan stijl

Blumenbergs geleerde en superieur aandoende schrijfstijl stoot wel vaker op een zekere weerstand. Bovendien zijn Blumenbergs teksten meestal gedrenkt in wat Rüdiger Zill een "ironisch-gelaten uitdrukking" noemt.⁶ Zijn dochter Bettina Blumenberg herinnert zich hoe deze ironie "met niemand rekening houdt" en hoe dat "in ieder opzicht geldt voor zijn praten en vertellen, voor zijn spreken en schrijven".⁷ Angus Nicholls ziet Blumenbergs ironie bijvoorbeeld aan het werk in zijn briefwisseling met Jacob Taubes, waarin hij Gadamer beschrijft als de paus van de Duitse filosofie.⁸ Felix Heidenreich en Pini Ifergan herkennen deze ironie dan weer in de briefwisseling met Carl Schmitt, waarbij hij "met sterke ammunities op Schmitt schiet terwijl hij zijn agressie in een subtiele ironie verstopt die moeilijk herkenbaar is".⁹ De verwijzing naar schieten, ammunities en agressie is geen overdrijving. Zoals Blumenberg zelf aangeeft, heeft "ironie [...] een dodelijke trek, een neiging om het geïroniseerde object te vernietigen. Alleen is deze wil tot vernietiging gekleed in een speels laten gelden."¹⁰

Zijn ironische toon is echter meer dan louter een stijl. Het past in zijn filosofische programma: ironie als sublimering en een manier om een omweg rond de lijn van de macht te maken. En deze gesublimeerde omweg valt steeds te verkiezen boven de effectieve vernietiging van de ander. "Het symbolische sublimaat is de enige indicatie van beschaving. Het is geen prooi, het komt niet in de huiselijke vitrine van de winnaar, de verslagene wordt het bespaard — [...] een bringschuld, geen gebaar."¹¹ Een verdediging van Freuds sublimering mag stoffig klinken, voor Blumenberg is het het humaniserende potentieel bij uitstek. "Als de geschiedenis überhaupt iets leert, dan is het dat zonder dit vermogen om handelingen te vervangen er niet veel van de mensheid zou overblijven."¹² Liever woorden dan wapens dus.¹³ En daarmee wordt Blumenbergs ironie een intrinsiek deel van zijn filosofische project waarin hij voorstelt "zich te beperken tot 'louter woorden'".¹⁴

2.2. Antiabsolutistisch

Het vier jaar na zijn dood verschenen *Die Verführbarkeit des Philosophen* (2000) illustreert hoe Blumenberg zijn ironische retoriek inzet om filosofische kritiek te formuleren. In “*Der Parteibeitrag*”, bijvoorbeeld, wordt Heidegger fel bekritiseerd en krijgt Cassirer de revanche op Heidegger die hijzelf nooit heeft genomen.¹⁵

*Wie naar de ‘zin van Zijn’ kan vragen, zal geen hoge dunk van symbolen hebben. Als ik in wereldgeesten zou geloven, dan zou ik in de onbetamelijke, lichtzinnige omgang van Heidegger met de symbolische betekenis van de doorbetaling van de partijbijdrage de vergelding zien voor het feit dat de denker in 1929 in Davos op het toneel was verschenen om de schrijver van *De filosofie van de symbolische vormen*, Ernst Cassirer, uit de filosofiegeschiedenis te katapulteren.*¹⁶

Blumenberg sluit zijn essay af met de woorden: “Heidegger, de belichaming van de kleine man, was wellicht niet in de wieg gelegd als ‘nazi’, maar wel als een geboren partijbijdrager.”¹⁷ En om het geheel met nog meer ironie op te laden, wordt het gehele boek voorafgegaan door een zin van Heidegger zelf, die stelt dat “de filosofie niet mag profeteren maar ook niet mag slapen”¹⁸. Blumenbergs standpunt lijkt duidelijk: Heidegger heeft de twee gedaan, geprofeteerd als rector onder een foute vlag en geslapen als filosoof in een berghut terwijl Elfride braaf de rekeningen betaalde.¹⁹

Zelfs bij zijn dood kon Heidegger niet ontsnappen aan Blumenbergs ironie. Toen Heidegger stierf, wilde Blumenberg ervoor zorgen dat “de woordkrachtigste eschatoloog uit de filosofie [...] niet zonder woorden uit tijd en zijn” zou moeten vertrekken.²⁰ Blumenberg ging dus op zoek naar een paar passende laatste woorden. Hij vermoedde dat Heidegger uit zijn “analyse van het ‘Dasein’ als zorg en het onderzoek naar ‘het wezen van de grond’ wel een aangemeten conclusie voor op het sterfbed zou hebben getrokken.”²¹ Blumenbergs suggestie: Heidegger heeft “de zin, als niet van het Sein dan toch wel van zijn eigen Dasein, afgesloten met de woorden: Geen grond meer tot zorgen.”²²

Toen Blumenberg zijn voorstel publiceerde met de toepasselijke titel “Ein noch unbestätigtes Schlusswort” meldde Walter Bröcker zich meteen om Heidegger te verdedigen.²³ “Ik blijf nog liggen”, dat zouden de ‘echte’ laatste woorden van Heidegger zijn geweest.²⁴ Het is — wederom ironisch — treffend dat Blumenberg Bröckers correctie beantwoordt met een stukje genaamd Ein Dementi, een rechtzetting van zijn eigen ‘verzonden laatste woorden’ in de vorm van de andere betekenis van dementi: een ontkenning, een hernieuwde ‘loochening’ van Heidegger waarbij deze laatste er met de laatste woorden ‘ik blijf nog liggen’ niet per se mooier uitkomt.

Zelfs als men Blumenbergs zinnen scheef glimlachend zou lezen als een gemakkelijk natrappen naar een filosoof die reeds stilaan aan zijn neergang was begonnen, staat er toch iets fundamenteeler op het spel dan Heidegger en zijn sokkel — waar hij pas sinds de publicatie van zijn *Schwarze Hefte* echt vanaf lijkt te vallen. Door anekdotisch te vertellen over andere filosofen, laat Blumenberg hier de vorm en de inhoud van zijn eigen theorie samenvallen.

Alsof Blumenberg over zijn eigen gebruik van de anekdote lijkt te schrijven, verbindt hij Fontanes “genegenheid voor de anekdote” met het feit dat ze haar onderwerp “herleidt tot een intieme nabijheid”.²⁵ Distantie en nabijheid, iets op afstand zetten en daardoor beschutting creëren; het zijn kernthema’s in werken als *Arbeit am Mythos* (1979), *Höhlenausgänge* (1989) en het postuum uitgegeven *Beschreibung des Menschen* (2006).²⁶ Blumenbergs beschrijving van de anekdote vertoont daarbij een belangrijke gelijkenis met zijn benadering van verhalen en mythen. Verhalen en mythen worden namelijk “verteld om iets te verdrijven”.²⁷ De tijd bijvoorbeeld. Maar voor

Blumenberg ligt de basisfunctie van mythen in het humaniserende potentieel van “de verzwakking van het absolutisme”.²⁸ “De mythe laat de mensen leven doordat ze de overmacht van haar kracht berooft.”²⁹ En deze overmacht kan willekeurig betekenen, angst, een open horizon, de autarkie van de goden, ... Hoe dan ook, het is deze polytheïstische tactiek van Gewaltenteilung (machtenscheiding) die Blumenberg ook toepast in zijn eigen verhalen over ogenschijnlijk almachtige, verleidelijke filosofen.³⁰ “De almacht verbiedt het eigenlijk om een verhaal te vertellen over haar bekleders”³¹ en dus begint Blumenberg ironisch-anekdotisch te vertellen. Zo knabbelt hij aan de “historische gewichtigheid”³² van bepaalde denkers en plaatst hij iets tegenover “het absolutisme van de meester”.³³ En in deze literaire, humaniserende distantieering ontstaat een vrije ruimte voor filosofische kritiek.

Het doet sterk denken aan Nietzsches dictum dat het mogelijk zou moeten zijn om “met drie anekdotes [...] het beeld van een mens te geven” en zijn bijhorende poging om “uit elk systeem drie anekdotes uit te lichten”.³⁴ Zoals hij schrijft, kan in een denksysteem dat weerlegd is enkel het persoonlijke ons nog interesseren. We moeten het volledig verstommen van dit persoonlijke zien te voorkomen. In *Die Verführbarkeit des Philosophen* lijkt Blumenberg deze uitdaging van Nietzsche aan te nemen, al verhoogde hij de inzet: geef aan de hand van een paar anekdotes niet alleen het beeld van de persoon en een samenvatting van diens filosofische systeem — reken er ook ineens mee af.

Paul Fleming noemt Blumenbergs voorliefde voor anekdotes een “centrale manier van non-conceptueel denken”³⁵ en beschrijft de anekdote als “het unieke genre van contingentie op het raakvlak van literair en historisch schrijven”.³⁶ Hierin verschilt de anekdote fundamenteel van de mythe. Mythen kenmerken zich namelijk door een “onbevaagbaar-maken”.³⁷ Het is typisch voor mythen “dat ze de zin verdrijven om naar meer te vragen en er nog meer bij te bedenken. Ze geven weliswaar geen antwoorden op vragen, maar wekken wel de indruk dat er niets zou overblijven om naar te vragen.”³⁸ Terwijl de mythe probeert de vragen te verdoezelen, heeft de anekdote net “een potentieel dat tot de verbeelding spreekt” en zo uitnodigt tot nadenken.³⁹ Of, zoals Blumenberg Heinrich Martin Köster citeert: “Voor wie filosofisch denkt, is geen enkel verhaal om het even.”⁴⁰

De combinatie van Blumenbergs anekdotes en zijn ironische toon zorgt ervoor dat zijn filosofie steevast uit de buurt blijft van ‘absolutismen’: de verafgoding van een voorganger, een methode, een systeemdenken, een gesloten begrippenkader, een reeks zekerheden of een aantal laatste fundamenten.⁴¹ Zo vermijdt hij dat zijn gedachten te gemakkelijk zouden kunnen worden veralgemeend en voorkomt hij “de verdringing van de geschiedenis door één geschiedenis”. Met andere woorden, de vorm en inhoud van zijn werk vragen van zijn lezers om — zoals hij dat zelf deed — “met de aanstootgevende contingentie van tijd en ruimte te leven”.⁴² Ook in de contingentie kan er worden nagedacht en kunnen dingen betekenisvol zijn. En hierdoor komt hij in een literair-filosofische traditie te staan van denkers zoals Socrates, Kierkegaard en Nietzsche, die eveneens de voorkeur gaven aan het meervoudige en beroep deden op ironie en het gefragmenteerde om weg te blijven van tijdloze systemen en een op eenheid gericht denken. “Cultuur bestaat namelijk ook uit het respecteren van de vragen die we niet kunnen beantwoorden, die ons alleen maar tot nadenken stemmen en ons in gedachten verzonken laten.”⁴³

3. Umbesetzung

3.1. Wissel van de wacht

Naast Blumenbergs schrijfstijl en de narratieve vorm van zijn latere werk, kan ook Blumenbergs opvatting van cultuurontwikkeling en het centrale begrip Umbesetzung literair worden begrepen. In

zijn opstel “Ins Nichts verstrickt: Wird man in zehn Jahren noch von Sartre sprechen?” (1955) — meer dan tien jaar voor mei '68 — stelt Blumenberg dat het existentialisme van Sartre achterhaald is: “Het existentialisme, een filosofie van de vrijheid, is aan de steriliteit van haar vrijheidsbegrip verdord.”⁴⁴ De reden hiervoor: Blumenberg herkent in Sartres existentialisme “een filosofie die erop staat dat het altijd begin is, begin uit het niets, en niets dan begin”.⁴⁵ Zonder te willen beslissen of Blumenberg Sartre niet ook anders had kunnen lezen, laat een bespreking van zijn kritiek het toe om inzicht te krijgen in het centrale begrip ‘Umbesetzung’. Als het over culturele ontwikkelingen gaat, is Blumenbergs benadering tegenovergesteld aan Sartres vrijheidsopvatting: er is nooit een begin en al zeker geen begin uit het niets. “Het spreken over het begin”, aldus Blumenberg, wordt namelijk “altijd verdacht van oorspronkelijkheidswaan.”⁴⁶

Zoals wellicht alle termen uit zijn werk is ook Umbesetzung niet duidelijk omlind. Toch blijkt uit Blumenbergs gebruik van dit begrip hoe hij enerzijds de vernieuwing kan verdedigen en anderzijds kritisch kan zijn voor Sartre. In *Die Legitimität der Neuzeit* (1966) — een boek dat zich zoals *Die kopernikanische Wende* (1965) en *Die Genesis der kopernikanischen Welt* (1975) verhoudt tot een ‘nieuw begin’ in de geschiedenis — verdedigt Blumenberg precies de vernieuwing van die Neuzeit tegen de opvatting dat de moderniteit zou bestaan als een voortzetting van de middeleeuwse theologie, al dan niet in gesecculariseerde vorm.⁴⁷ Via een functioneel kader laat hij zien hoe cultuur en historische ontwikkeling voor hem uit ruimtes of posities (Stellen) bestaan, “waarin antwoorden zich voordoen [...] als functiedragers die bij hun vertrek een opengevallen post en een plicht tot herbezetting nalaten”.⁴⁸ In een status quo wordt het antwoord op de vraag die aan de basis ligt van een Stelle niet ervaren als antwoord. De vragen zijn niet acuut en de antwoorden gelden als vanzelfsprekend. Treden er echter gebeurtenissen op die dit kader ondergraven, dan kan een antwoord dat voordien een bepaalde Stelle bezette plotseling wegvallen. De ontdekking dat de aarde rond is, bijvoorbeeld, of dat de aarde rond de zon draait en niet omgekeerd, of een aardbeving die vragen doet stellen over de aard van God en Zijn verhouding met deze wereld. Door zulke disrupties wordt de Stelle ‘vacant’. En aangezien de vraag ooit beantwoord is geweest, vraagt de leegte die overblijft om een nieuw antwoord.⁴⁹ Daarom spreekt Blumenberg van Umbesetzung en niet van Setzung of Umsetzung. ⁵⁰ In de plaats van het ‘omzetten’ van de inhoud van oude antwoorden of het simpelweg ‘zetten’ of poneren van een compleet nieuw antwoord, wordt de ruimte die vrijkomt ‘ombezet’ — vaak variërend op reeds gegeneerde betekenissen. Belangrijk hierbij is dat radicaal verschillende antwoorden eenzelfde Stelle kunnen bezetten en daarmee eenzelfde functie weten te vervullen.⁵¹ Als de christelijke eschatologie bijvoorbeeld onder druk komt te staan aan het einde van de middeleeuwen en daarbij het antwoord op de vraag naar een geheel of een totaliteit wegvalt, vult het nieuwe idee van vooruitgang deze vacant geworden positie in.⁵²

3.2. Schrijven, herschrijven

De mogelijkheid van Umbesetzung en radicale vernieuwing krijgt een literair karakter omdat Blumenberg met zijn Metaphorologie laat zien dat er ook continuïteit in de antwoorden te vinden is. Het ‘ombezetten’ van lege Stellen gebeurt dus nooit ex nihilo. Beelden, metaforen, mythen en andere betekenisdragers zijn het rationele denken vaak al vooruit.⁵³ Vanuit dit standpunt is het dus niet verwonderlijk dat Blumenberg zijn filosofische aandacht richt op de oude mythische verhalen die nog steeds niet uit onze hedendaagse cultuur verdwenen zijn. Ze weten namelijk bepaalde functies van het menselijke bestaan in te vullen en beantwoorden daarbij aan de vraag naar Bedeutsamkeit. ⁵⁴ Door hun “uiterst hoge duurzaamheid van hun narratieve kern en hun even uitgesproken bekwaamheid tot marginale variatie”⁵⁵ zijn ze net zoals ‘absolute metaforen’ blijvend in staat om tegemoet te komen aan de “vermeend naïeve, principieel onbeantwoordbare vragen, waarvan de

relevantie er gewoonweg in bestaat dat ze niet kunnen worden uitgeschakeld omdat wij ze niet stellen maar ze aantreffen in de grond van ons bestaan".⁵⁶ Met andere woorden, voor het bezetten van bepaalde Stellen kunnen mythen nog steeds efficiënter zijn dan de kennis die de wetenschap te bieden heeft. Bij zo een functionele benadering wordt het ontologische verschil tussen 'realiteit' en 'fictie' al snel secundair: "Als de werkelijkheid 'realistisch' gezien en gehanteerd zou kunnen worden, dan zou ze altijd al zo gezien en gehanteerd zijn geweest. De attitude van het retour au réel [...] heeft de samenzweringen nodig die haar tot nu toe hebben verhinderd."⁵⁷

In zijn gebruik van Umbesetzung toont Blumenberg zich enerzijds als een progressieve denker die de mogelijkheid van radicale vernieuwing verdedigt en anderzijds laat hij zien hoe deze vernieuwingen begeleid worden door metaforische resten, mythische verhalen en andere beelden die reeds vooruit klinken in de 'vacant' geworden Stelle. "De 'ombezettingen' (Umbesetzungen) waaruit geschiedenis bestaat", aldus Blumenberg, "worden retorisch voltrokken."⁵⁸ Zijn analyses in *Arbeit am Mythos* (1979), *Die Lesbarkeit der Welt* (1979), *Schiffbruch mit Zuschauer* (1979) en *Das Lachen der Thrakerin* (1987) laten zien hoe literair deze cultuuropvatting is. In *Arbeit am Mythos* bespreekt Blumenberg bijvoorbeeld hoe de mythe van Prometheus door de tijd heen opnieuw en opnieuw werd herwerkt en daardoor bewees in de meest verschillende contexten betekenisvol te kunnen zijn. Het is treffend dat Blumenberg in dit verband, waar cultuur verschijnt als een dynamiek van herschrijven terwijl er reeds geschreven wordt, het volgende beeld van Heine leent: "De wereld is een grote veestal die niet zo gemakkelijk als die van Augias kan worden schoongemaakt omdat de ossen, terwijl er wordt geveegd, binnenblijven en steeds nieuwe mest ophopen."⁵⁹

3.3. De adem van Sartre, Verne en Proust

De opvatting van "historische processen in de afwisseling van tijdperken als Umbesetzungen",⁶⁰ lijkt ook aan het woord in Blumenbergs analyse van Sartre en kan verklaren waarom hij zo streng was voor zijn existentialisme. Bij vernieuwingen wordt er voor Blumenberg namelijk nooit vertrokken 'uit een niets' en daardoor wordt ook het 'niets dan begin' problematisch.⁶¹

*Vandaag is het existentialisme dood. Het is niet alleen ten onder gegaan aan zijn interpretatoren en bebaarde volgelingen. De kortademigheid van zijn begrippen, de afstemming op de hectische uitzonderingspositie van de mens, hebben het tot de episode van onze jongste geestesgeschiedenis gemaakt.*⁶²

Dit is niet enkel een volgend voorbeeld van Blumenbergs ironie, hij geeft hier ook aan dat Sartres antwoord op de crisis van de Tweede Wereldoorlog alweer achterhaald is. Volgens Blumenberg hebben Sartres begrippen niet de nodige lange adem die absolute metaforen of mythische verhalen wel hebben. Hoewel Blumenberg in 1955 nog niet het filosofische kader van Stelle, Umbesetzung en *Arbeit am Mythos* had uitgewerkt, was zijn eindoordeel over Sartre duidelijk. Zoals Kafka's Prometheus in de Kaukasus verdwijnt en uiteindelijk door iedereen wordt vergeten, zal volgens hem ook Sartre, zij het een heel stuk sneller, verdwijnen: "Bij Jean-Paul Sartre moet men vrezen — of: mag men hopen —, dat reeds zijn 60e verjaardag zang- en klankloos voorbij zal gaan."⁶³

Sartre is echter niet de enige voor wie Blumenberg kritisch is. Ook bij Jules Verne stelt hij de vraag: 'Achterhaald of modern?' en Blumenberg kiest eenduidig voor achterhaald: "Vandaag lukt het al niet meer wat onze vaders nog wel lukte: door de utopische visies van deze auteur, de jeugd over haar 'deskundig' technische en fysische bedenkingen te laten springen."⁶⁴ We zijn eraan gewend geraakt dat vrijwel elk menselijk droombeeld technisch realiseerbaar is. En als het niet lukt, dan betekent dat in eerste instantie dat het nog niet lukt. Volgens Blumenberg zijn daardoor Vernes utopische

apparaten niet langer interessant. De vragen van waaruit Verne heeft geschreven, stellen zich voor ons niet meer. Exit Sartre, exit Verne.

Proust daarentegen, weet zich volgens Blumenberg wel door te zetten. In tegenstelling tot Verne komt zijn werk tegemoet aan een van de onbeantwoorbare vragen in de grond van onze menselijke existentie, waarvan hierboven sprake: “zoals wij allemaal, lijdt hij aan de roof van de tijd, aan de woeste stroom die dat wat net nog mogelijk was alweer heeft ontvoerd naar het onherroepelijke en onveranderlijke”.⁶⁵ Proust behoudt zijn waarde, omdat hij de macht heeft om “de roof terug te halen, nog een keer stil te staan in de verwachting, in de voorstelling, in het verlangen dat gelukkig in de lucht blijft hangen — waar nog niets is beslist”.⁶⁶

In deze voorbeelden uit *Schriften zur Literatur* kunnen we lezen hoe Blumenberg vooruitgrijpt naar aspecten van zijn literaire cultuuropvatting die hij pas twintig jaar later theoretisch zou expliciteren. In zijn recensies past hij al de basisgedachte van *Arbeit am Mythos* toe, het proces van schrijven en herschrijven. Wat ooit werd gedacht en opgeschreven, is niet voor alle tijden te bewaren, laat staan relevant.⁶⁷ Sommige verhalen lijken echter blijvend te kunnen beantwoorden aan de “behoefte aan betekenis”,⁶⁸ een nood die bestaat omdat er iets is dat mensen “in onrust en beweging houdt. Het laat zich herleiden tot de eenvoudige formule dat de wereld niet transparant is voor de mensen en dat zij dat niet eens voor zichzelf zijn.”⁶⁹ Bepaalde verhalen, zoals Prometheus, blijken daarbij duurzamer en beter in staat om aan die onrust tegemoet te komen dan andere. Het valt echter niet te voorspellen of Proust en Prometheus voor altijd zullen ontsnappen aan de tand des tijds — wie weet met welke vragen we nog geconfronteerd zullen worden en of Prousts werk ook voor toekomstige lezers nog antwoorden verborgen heeft.⁷⁰

4. Werkelijkheid als tekst

4.1. De wereld op een noemer

Blumenbergs verdediging van ironie, zijn latere anekdotische stijl en zijn literaire opvatting van cultuur als een voortdurend herschrijven, rusten in een breder, achterliggend literair Wirklichkeitsbegriff. Reeds in zijn vroege esthetische teksten uit de jaren 60, oefent Blumenberg zich in het herkennen van de verschillende ‘werkelijkheidsbegrippen’ die achter een literaire wereld staan. Dostojevski’s *De zachtmoedige* leest hij bijvoorbeeld als “het worstelen van een veel universelere polariteit van hogere bewustzijnsgraad”,⁷¹ waarbij hij de “ontmoeting tussen de geslachten”⁷² aan het werk ziet als de “scheppingsgrond van de menselijke gestalte”.⁷³

In Hemingways literaire wereld geldt volgens Blumenberg dan weer de wet van het ‘zich-vergelijken’. Deze dynamiek “is de basiswet van Hemingways mannenwereld, waarvan het mechanisme alles in zijn greep heeft”.⁷⁴ De boxer, de torero, de partizaan, de jager, ze worden allemaal geconfronteerd met “Hemingways ‘ontologische’ vooronderstelling”: “De meedogenloze vijandigheid van de realiteit tegenover de mens”, “een houding met de rug tegen de muur”.⁷⁵ Zoals bij Sartre, lijkt Blumenberg er een wederom ironisch plezier in te scheppen om Hemingways vooronderstellingen ter discussie te stellen. Alsof Blumenberg wil benadrukken dat Hemingways wereld gelukkig niet de enige is, laat staan de beste aller mogelijke, schrijft hij afstandelijk: “Nee, het moet niet gemakkelijk zijn om zich als een menselijk wezen in Hemingways wereld ten tonele te brengen als men een man is en niet de langste hoorn te pakken krijgt of pech met de carrière heeft gehad.”⁷⁶ Of hij daarmee knipogend

bedoelt dat het bij Hemingway uiteindelijk om nog iets anders gaat dan het vergelijken van de hoorn die tussen de ogen groeit, laat hij tussen de regels aan de lezer over.

Deze twee voorbeelden tonen een van Blumenbergs belangrijkste filosofische kenmerken: via zichtbare uiterlijkheden opklimmen naar een achterliggend Wirklichkeitsbegriff. Een wereld auf den Begriff bringen, zoals een Duitse uitdrukking het goed weet te vatten — een wereld ‘onder één conceptuele noemer brengen’. Deze benadering lijkt erfgenaam van Diltheys Weltanschauungslehre. Het ‘werkelijkheidsbegrip’ bepaalt wat werkelijkheidsrang krijgt. Bij Plato bijvoorbeeld hangt werkelijkheid samen met de vanzelfsprekende overtuigingskracht van de zonovergoten ideeën. Bij Descartes daarentegen wordt de realiteit gegarandeerd door een schepper, een werkelijkheidsbegrip dat voor Blumenberg nog steeds doorwerkt in het hermeneutische ideaal om de betekenis van een werk terug te voeren op de innerlijke ervaring van de scheppende kunstenaar.⁷⁷

4.2. Een wereld tot wederopzegging

Het werkelijkheidsbegrip waaronder Blumenbergs filosofie valt, vat realiteit echter provisorisch op, als het “resultaat van een realisatie”,⁷⁸ voorlopig en verstoken van “alle definitieve waarheden en moralen”.⁷⁹ Zelfs verificatie, ooit het ideaal van een toekomstige, finale garantie, wordt daarbij vooral een “instemming tot wederopzegging”.⁸⁰ Met andere woorden: alles wat nu geldt als ‘werkelijk’ zou morgen plots ‘onwerkelijk’ kunnen zijn.⁸¹ “In elke historische realiteit bevinden zich de kandidaten voor de desillusionering tot de volgende keer, tot de volgende dag van de ‘kritiek’.”⁸²

Radicaal herroepelijk, uiterst tijdelijk, voortdurend op bevestiging aangewezen en zich begevend in een oneindige horizon. Deze open benadering van werkelijkheid die de nadruk legt op het feit “dat de wereld ook anders zou kunnen zijn dan ze is”,⁸³ toont hoe radicaal elke werkelijkheid voor Blumenberg een constructie is, een verrichting, een prestatie, een Arbeit am, een combinatie van τέχνη (technè) en ποιήσις (poièsis). En daarbij is er geen zekerheid dat wat zich weet door te zetten als werkelijk, daags nadien niet wordt weggespoeld door de zee van de onwerkelijkheid.⁸⁴

Het is dit beeld van constructie en destructie dat de werkelijkheidsopvatting van Blumenberg een literair-esthetisch karakter geeft.⁸⁵ “Werkelijkheid stelt zich altijd al en alleen maar als een soort van tekst voor.”⁸⁶ Het is aan de kunstenaar om “de kosmos niet als dat wat gegarandeerd gegeven is” te zien, “maar veeleer als de te allen tijde eerst te voltrekken prestatie van de mens, als de voortdurende overgang van wanorde naar orde”⁸⁷ en liefst “zonder de beperking van het nog mogelijke door het reeds gerealiseerde”.⁸⁸ De literatuur heeft niet langer tot doel “enkel voorwerpen van de wereld” te beschrijven en te weerspiegelen, “niet eens meer enkel de wereld reproducerend voor te stellen, integendeel, een wereld te realiseren [...] — niets minder is het thema en de eis van de roman”.⁸⁹ En daarbij was de literatuur veel eerder, veel vanzelfsprekender doorgestoten tot de overwinning van het fundament — en dat betekent tot het opheffen van de tegenstelling tussen realiteit en fictie — en had [...] niet de fictie van realiteiten tot haar eigen mogelijkheid gemaakt maar de fictie van de realiteit van realiteiten als thema gekozen.⁹⁰

Literatuur toont met andere woorden hoe de realiteit van de realiteit een fictie is. Of zoals Blumenberg Kafka citeert: “echte realiteit is altijd onrealistisch”.⁹¹ Deze blik, die Valéry beschrijft als een “onbezette horizon, waar alles kan opdoemen en alles kan gebeuren, het leven nog in het volle bezit van al zijn mogelijkheden is”,⁹² geeft Blumenberg zijn kritisch-filosofisch potentieel. Het laat niet enkel toe andere werkelijkheidsbegrippen te herkennen, maar stelt bovendien elk aspect van de

werkelijkheid, zelfs de natuurlijkheid van de natuur, fundamenteel ter discussie. Het is namelijk niet zonder meer gegeven dat wat wij als natuurlijk ervaren ook zo natuurlijk is. Wat “natuurlijk is”, impliceert voor Blumenberg in eerste instantie “het striktste verbod om te twifelen aan dat wat is en hoe het is”.⁹³ Echter, “wat men voor gegeven houdt, is altijd al vervaardigd [...], want de zee, de bomen, de zonnen en vooral het menselijke oog zelf, dat is allemaal al kunst”.⁹⁴ Hierdoor wordt Blumenberg een literaire filosoof waarbij het adjectief ‘literair’ een veel fundamenteelere invulling krijgt dan een loutere referentie aan zijn schrijfstijl, het feit dat hij een metaforenleer heeft uitgewerkt of dat zijn teksten doorweven zijn met referenties naar de wereldliteratuur. Zijn filosofie wordt, zoals Valéry’s houding van de schrijver, gekenmerkt door een “in haar noodzaak filosofisch bewust geworden onthouding van een wereldbeeld”. En daarmee komt hij humaniserend tegemoet aan “een wezen, dat zich de laatste en definitieve zekerheden moet ontzeggen, om de eigen waarheid als vrijheid te vinden en te leven”.⁹⁵ Het is namelijk een beslissend verschil of we dat wat gegeven is als het onvermijdelijke moeten aannemen of dat we het als de kern van evidentie aantreffen in de speelruimte van het oneindig mogelijke en in vrije toestemming kunnen erkennen. Dat is het, waar het uiteindelijk om zou gaan [...].⁹⁶

5. Kafka ter conclusie

5.1. Kafka als wegbereider

Blumenbergs interpretatie van Kafka laat zien hoe Blumenbergs verhouding tussen literatuur en filosofie concreet gedacht kan worden. Door Kafka als openend en sluitend haakje van zijn *Arbeit am Mythos* te gebruiken, is het reeds duidelijk dat Kafka bij Blumenberg een voorkeurspositie geniet. In *Arbeit am Mythos* verwijst hij naar Kafka om iets te zeggen over het begin en het einde van de mythe. Zoals het vuur van Prometheus, komen mythen tegemoet aan de noden van de mens. En om die gedachte vanaf de eerste bladzijde mee te geven, verwijst Blumenberg naar Kafka: “de hele godenwereld was slechts een hulpmiddel [...] om lucht voor het menselijke ademen te hebben”.⁹⁷ Daarbij blijft ‘het begin’ of ‘het ontstaan’ van de mythe nog steeds een raadsel waarnaar we niet kunnen terugkeren. Ze blijven even onbereikbaar als ‘het einde’ van de mythe. Er bestaat namelijk “geen einde van de mythe, hoewel er telkens weer de esthetische krachttoeren zijn die haar ten einde willen brengen”.⁹⁸

Ook al lukt het niet met dé mythe, misschien zijn er wel voorbeelden van één mythe die ten einde is geschreven. Is Kafka er bijvoorbeeld niet in geslaagd om de Prometheus-mythe volledig uit te putten? André Gide was reeds ver gevorderd in het opgebruiken van de verschillende verhaalelementen. In Gides *Prométhée mal enchaîné* van 1899 schrijft Prometheus zijn eigen afgesloten verhaal neer met een veer van de arend die ondertussen als gebrad wordt geserveerd. Kafka ging in zijn kleine Prometheus-herwerking nog een stap verder: de goden werden moe, de adelaar werd moe, uiteindelijk werd alles vergeten en ten slotte lijkt Prometheus zelfs in de onverklaarbare Kaukasus te verdwijnen. Is het verdwijnen en vergeten het einde van de Prometheus-mythe? Blumenbergs laatste zin van *Arbeit am Mythos* geeft een duidelijk antwoord: “Maar wat als er toch nog iets te zeggen zou zijn?”⁹⁹ En zo staat *Arbeit am Mythos* niet enkel tussen twee Kafka-haakjes, maar helpt Kafka ook om de *Arbeit am Mythos* hyperbolisch te denken. Zoals in de functie $y = 1/x$, raken de assen in het oneindige. Kafka komt weliswaar dicht in de buurt maar zowel het begin als het einde van de mythe blijft onbereikbaar in het voortdurende proces van de *Arbeit am Mythos*.

Blumenbergs voorliefde voor Kafka heeft echter met meer te maken. Voor Blumenberg is Kafka de enige Duitstalige schrijver die in de 20e eeuw een “geldige weergave van onze situatie, de nihilistische situatie” wist uit te werken.¹⁰⁰ Nihilisme wordt hier allesbehalve pejoratief gebruikt. Het is namelijk de “basisbeweging van het filosofische denken” en kenmerkt zich door “de hardnekkig vijandige houding jegens vanzelfsprekendheden, waarmee ons leven en denken, veel sterker dan wij ooit zouden kunnen vermoeden, tot in de grond doorspekt, ja zelfs gefundeerd zijn”.¹⁰¹ Wat Blumenberg erft van Husserl is het kritische potentieel dat ligt in het doorbreken van de Lebenswelt, waarbij Lebenswelt precies wordt begrepen als datgene wat als vanzelfsprekend wordt ervaren en dus niet ter discussie staat: “Alles wat in de leefwereld reëel is [...] blijft bedekt in haar contingentie, d.w.z. wordt niet als ook-anderskunnen-zijn ervaren.”¹⁰² Als dit wel zou gebeuren, dan zou er al een afstand zijn die de vanzelfsprekendheid van de leefwereld doorbroken heeft. “De leefwereld is dus nooit de wereld waarin we leven. Ze is altijd al opgeschort.”¹⁰³ Husserl beschrijft zijn fenomenologie dan ook simpelweg als een “oplossing van vanzelfsprekendheden”¹⁰⁴ en het is duidelijk dat Blumenberg hem daarin volgt.¹⁰⁵ Precies hier ligt de vruchtbare belofte van de verbinding tussen literatuur en filosofie waarbij literatuur als wegbereider kan dienen voor de filosofie.¹⁰⁶

Kafka is voor Blumenberg de schrijver bij uitstek die het moderne werkelijkheidsbegrip en de bijhorende leefwereld wist te ondergraven. De idealen van de moderniteit, “kennis, beheersing van de realiteit, onvergankelijkheid, eeuwigheid”, slaan stuk op Kafka’s verhalen.¹⁰⁷ “Bij Kafka is de uiterlijke wereld geen zekere bestaansgrond maar een bodem vol gaten.”¹⁰⁸ Het subject rust niet in zichzelf maar kan plots wakker worden als een kakkerlak. Moeite doen werpt geen vruchten af. Het werk van K., de landmeter, wordt niet beloond met het behalen van zijn doel. De tijd houdt zich niet aan zijn verloop. Eindeloze trappen kennen geen boven of onder meer. Zelfs de dood, misschien de grootste zekerheid van de menselijke existentie, vindt niet meer plaats. Kortweg, bij Kafka “lossen alle realiteiten op” en “worden alle normen zinloos”.¹⁰⁹

Zo wordt de literatuur een kunstvorm waarin ervaringen die buiten het geldende werkelijkheidsbegrip vallen een plaats kunnen krijgen. En daardoor kan literatuur bijdragen aan de “universele en radicale crisis van de zekerheid”.¹¹⁰ Kafka toont als geen ander dat, als het gaat om het filosofische proces van Entselbstverständlichung, de moderne literatuur “de filosofische analyse meestal ver vooruit” is.¹¹¹ Zijn literatuur heeft namelijk “fenomenen en problemen zichtbaar gemaakt, waar het denken zich slechts geleidelijk naartoe weet te tasten”.¹¹² Net zoals wetenschappelijke ontdekkingen tot een breuk in de Lebenswelt kunnen leiden, het Wirklichkeitsbegriff kunnen doen kantelen of een Stelle vacant kunnen maken en dwingen tot Umbesetzung, kan de literatuur de filosoof helpen in het kritisch bevragen van de vanzelfsprekende vooronderstellingen van zijn eigen tijd. Blumenberg stelt de filosoof dan ook expliciet tot opgave om, zoals hij dat zelf zijn leven lang heeft gedaan, “zorgvuldig te luisteren naar ervaringen die in de literatuur zijn verwekt, deze als een echte getuigenis te erkennen en zich door hen in de richting van het denken en het uitgangspunt van het vragen te laten leiden”.¹¹³

5.2. Een nog onbevestigd besluit

De vele postume publicaties uit zijn schijnbaar onuitputtelijk archiefmateriaal lijken Blumenberg van een lange filosofische adem te voorzien. Tegelijkertijd stelt zijn eigen werk ons voor de vraag in hoeverre Blumenberg ondertussen niet in zijn eigen passé-rijtje met Sartre, Verne en Hemingway thuishoort. Is de opvatting van de werkelijkheid als tekst achterhaald? Is er geen spanning tussen de gedistantieerde houding van het Weltbildverzicht en het feit dat de retorische ruimte sommige

wereldbeelden net bewust kan verdrukken? Kan de filosoof het zich vandaag permitteren om literair-speels en ironisch-afstandelijk de grenzen tussen feit en fictie te doen zweven? In zijn verdediging van retoriek geeft Blumenberg bovendien openlijk toe dat zijn analyse slechts steekhoudt zolang er theoretische voorlopigheid is.¹¹⁴ En door in zijn onderzoek van de Arbeit am Mythos zelf in dit eindeloze proces te stappen, beseft hij duidelijk dat ook hij herschreven zal worden en naar alle waarschijnlijkheid zal verdwijnen.

Hij stelt ons echter ook voor een interessantere uitdaging: bewust te worden van ons eigen hedendaagse Wirklichkeitsbegriff. Bevinden we ons nog in Blumenbergs open Wirklichkeitsbegriff? Is het vandaag nog mogelijk om een begrip van werkelijkheid radicaal te doen kantelen? Zo ja, welke vooronderstellingen zouden er dan op losse schroeven moeten worden gezet? Is de open context wel zo open? Zijn er niet tal van nieuwe ervaringen die ze geen plaats weet te geven? De kracht van Blumenbergs “esthetisch pluralisme”¹¹⁵ ligt alleszins in de mogelijkheid om verschillende Wirklichkeitsbegriffe bloot te leggen en ze tegelijk te tolereren: “De wereld zelf moet tot de meest ongefundeerde zaak van de wereld worden zodat ze ongefundeerde werelden naast zich, in zich en tegen zich toestaat.”¹¹⁶ En met deze houding varieert Blumenberg tenslotte op een oeroud socratisch thema: “Een criterium voor intellectuele gezondheid is de spanwijdte van onverenigbaarheden met betrekking tot één en dezelfde zaak, die wordt uitgehouden en bovendien nog stimuleert om winst uit de verwarring te slaan.”¹¹⁷

Sleutelwoorden: Hans Blumenberg, literatuur, ironie, anekdote, Umbesetzung, Wirklichkeitsbegriff, Franz Kafka. Keywords: Hans Blumenberg, literature, irony, anecdote, ‘reoccupation’, ‘concept of reality’, Franz Kafka. Summary: “Far Ahead of Philosophical Analysis”: Blumenberg as a Literary Philosopher

This article shows how Blumenberg can be fundamentally read as a literary philosopher. By understanding Blumenberg’s work from the point of view of his use of anecdote and irony, elucidating his central term ‘reoccupation’ and singling out his provisional concept of reality, it is revealed how Blumenberg understands literature as the trailblazer of philosophy. Kafka then serves as an overall example of this intrinsic connection. That is, Kafka proves that philosophy, in its task of ‘defamiliarization’, can be guided by the experiences described in literary works. This shows that Blumenberg’s literary strategies, his attention to metaphor, his contribution to the debate on secularization and even his phenomenological and anthropological writings can be understood against the background of this radical connection between literature and philosophy. Thus, this critical analysis argues that already in his early writings on literature and art, Blumenberg himself — in accordance with his views — was far ahead of his own philosophical analyses.

Notes

Sebastian Müngersdorff (1990) is doctoraatsstudent aan het Instituut voor Joodse Studies en het Centrum voor Europese Filosofie (Universiteit Antwerpen). Recente publicaties: “Eenzaamheid in meervoud”, *Streven* 86 (2019): 517-27; “Hans Blumenberg: Rigorism of Truth: ‘Moses the Egyptian’ and Other Writings on Freud and Arendt”, *Phenomenological Reviews* (April 2019), <http://reviews.open.org/2019/04/06/hans-blumenberg-rigorism-of-truth-moses-the-egyptian-and-otherwritings-on-freud-and-arendt/>.

1 Hans Blumenberg, “Nachdenklichkeit”, in *Jahrbuch der Deutschen Akademie für Sprache und Dichtung* 1980 (Heidelberg: Verlag Lambert Schneider, 1980), 57-61 (p. 59): “Man spürt, daß die kleine, die kleinstmögliche Geschichte, wenn man sich ihr überläßt, nachdenklich macht. Nichts

weiter und nichts mehr als nachdenklich" (hierna: Blumenberg, "Nachdenklichkeit"). Alle vertalingen in deze tekst zijn eigen vertalingen.

2 In 2011 publiceerde Sibylle Lewitscharoff haar roman Blumenberg. In 2013 werd Lewitscharoff bekroond met de Georg-Büchner-Preis van de Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung.

3 Robert Buch und Daniel Weidner, Hrsg., Blumenberg Lesen: Ein Glossar (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2014), 17 (hierna: Blumenberg Lesen).

4 Cf. Alberto Fragio, Martina Philippi und Josefa Ros Velasco, Hrsg., Metaphorologie, Anthropologie, Phänomenologie: Neue Forschungen zum Nachlass Hans Blumenbergs (Freiburg: Alber, 2018).

5 Rüdiger Zill, "Anekdote", in Blumenberg Lesen, 30. Cf. Paul Fleming, "On the Edge of NonContingency: Anecdotes and the Lifeworld", Telos 158 (2012): 21-35.

6 Zill, "Anekdote", 17: "Der ironisch-resignative Gestus".

7 Bettina Blumenberg, "Eine Frage der Belichtung", Neue Zürcher Zeitung, 13.07.2015, <https://www.nzz.ch/feuilleton/buecher/eine-frage-der-belichtung-1.18578697>, geraadpleegd op 17.06.2020: "Um der Ironie willen werden keine Rücksichten genommen, [...]das gilt für sein Reden und Erzählen, für sein Sprechen und Schreiben in jeglicher Hinsicht."

8 Angus Nicholls, "Hans Blumenberg on Political Myth: Recent Publications from the Nachlass", The Jerusalem Philosophical Quarterly 65 (2016): 3-33 (p. 8).

9 Felix Heidenreich, "Political Aspects in Hans Blumenberg's Philosophy", Aurora 27 (2015): 523-39 (p. 530): "fires strong ammunition against Schmitt while hiding this aggression in a very fine irony which is hard to detect." Cf. Pini Ifergan, "Cutting to the Chase: Carl Schmitt and Hans Blumenberg on Political Theology and Secularization", New German Critique 111 (2010): 149-71 (p. 156).

10 Hans Blumenberg, Schriften zur Literatur: 1945 – 1958, Hrsg. Alexander Schmitz und Bernd Stiegler (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2017), 18: "Ironie hat einen tödlichen Zug, eine Tendenz auf Vernichtung des ironisierten Gegenstandes; aber dieser Vernichtungswille ist gekleidet in ein spielendes Geltenlassen" (hierna: Blumenberg, Schriften zur Literatur).

11 Hans Blumenberg, Begriffe in Geschichten (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998), 192: "Das symbolische Sublimat ist das einzige Indiz der Zivilisierung. Es ist nicht Beute, es kommt nicht in die häusliche Vitrine des Siegers, es wird dem Geschlagenen verwahrt — [...]keine Bringschuld, keine Geste" (hierna: Blumenberg, Begriffe in Geschichten).

12 Hans Blumenberg, "Anthropologische Annäherung an die Aktualität der Rhetorik", in Ästhetische und metaphorologische Schriften, hrsg. von Anselm Haverkamp (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2001), 406-34 (p. 416): "Wenn die Geschichte überhaupt etwas lehrt, so dieses, daß ohne diese Fähigkeit, Handlungen zu ersetzen, von der Menschheit nicht mehr viel übrig wäre" (hierna: Blumenberg, "Aktualität der Rhetorik" en Ästhetische Schriften).

13 Cf. Hans Blumenberg, "Wirklichkeitsbegriff und Staatstheorie", Schweizer Monatshefte 48 (1968): 121-46 (p. 138): "'How to do things with words' heißt ein wichtiges Buch von J. L. Austin — vielleicht muß ein anderes noch geschrieben werden: 'How to do nothing with words'" (hierna: Blumenberg, "Wirklichkeitsbegriff und Staatstheorie").

14 Blumenberg, "Aktualität der Rhetorik", 417: "sich auf 'bloße Worte' zu beschränken."

15 In 1929 ontmoetten Heidegger en Cassirer elkaar in Davos, waar ze tijdens een publiek debat het statuut van de filosofische antropologie en de rol van de mythe bediscussieerden. De aanzet was al gegeven in 1928, toen Heidegger Cassirers *Philosophie der Symbolischen Formen: Zweiter Teil — Das mythische Denken* kritisch recenseerde. Het publiek zag Heidegger als winnaar uit het debat komen, waarbij hij zich presenteerde als een nieuwe filosoof die de oude, neo-kantiaanse denkwereld elegant buiten spel wist te zetten. Dat latere studies tonen dat hun posities niet eens zo ver uit elkaar lagen en het feit dat Cassirer in 1933 werd ontslagen als hoogleraar terwijl Heidegger zijn denken aan de nazipartij koppelde, maakt hun bijeenkomst in 1929 nog symbolischer. Cf. Peter E. Gordon, *Continental Divide: Heidegger, Cassirer, Davos* (Cambridge: Harvard Univ. Press, 2010); Angus Nicholls, "Davos and After", in *Myth and the Human Sciences: Hans Blumenberg's Theory of Myth* (New York: Routledge, 2015), 91-127 (hierna: Nicholls, *Myth and the Human Sciences*).

16 Hans Blumenberg, *Die Verführbarkeit des Philosophen*, hrsg. von Manfred Sommer (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2000), 78: "Wer nach dem 'Sinn von Sein' fragen kann, wird von Symbolen nicht viel halten. Glaubte ich an Weltgeister, würde ich in der dem Denker ungeziemenden Leichtfertigkeit des Umgangs mit dem Symbolischen bei Fortzahlung des Parteibeitrags die Vergeltung dafür sehen, daß Heidegger den Verfasser der Philosophie der symbolischen Formen, Ernst Cassirer, in Davos 1929 aus der Philosophiegeschichte hinauszukatapultieren aufgetreten war" (hierna: Blumenberg, *Verführbarkeit des Philosophen*).

17 Blumenberg, *Die Verführbarkeit des Philosophen*, 79: "Heidegger, die Inkarnation des kleinen Mannes, war wohl nicht zum 'Nazi', doch zum Beitragzahler wie geschaffen."

18 Heidegger, *Grundprobleme der Phänomenologie*, geciteerd in: Blumenberg, *Die Verführbarkeit des Philosophen*, 7: "die Philosophie soll nicht prophezeien, aber sie soll auch nicht schlafen."

19 In de titelbijdrage van *Die Verführbarkeit des Philosophen* noemt Blumenberg Heideggers keuze voor het nationaalsocialisme "keine Episode" en "[k]eine leichtfertige Exkursion nach Syrakus". Daarbij volgt hij Löwiths suggestie, "daß seine [Heideggers] Parteinahme für den Nationalsozialismus im Wesen seiner Philosophie läge". Löwith getuigt dat Heidegger met deze bewering "ohne Vorbehalt" zou hebben ingestemd. (Blumenberg, *Verführbarkeit des Philosophen*, 102-3.)

20 Blumenberg, *Verführbarkeit des Philosophen*, 107: "den wortmächtigsten Eschatologen der Philosophie [...] nicht wortlos aus Zeit und Sein." Dat Blumenberg de woordvolgorde van Heideggers specifiek gekozen titel achteloos verwisselt en daarbij Heidegger niet eens filosoof maar eschatoloog noemt, laat meteen zien hoe Blumenberg tussen Heidegger en hemzelf een ironische afstand creëert.

21 Blumenberg, *Verführbarkeit des Philosophen*, 107: "Analyse des Daseins als 'Sorge' und aus der Forschung nach dem 'Wesen des Grundes' ein angemessenes Sterbebettfaß gezogen."

22 Blumenberg, *Verführbarkeit des Philosophen*, 107: "zum Sinn, wenn schon nicht des Seins, so doch seines Daseins mit den Worten gefunden: Kein Grund mehr zur Sorge."

23 Cf. Hans Blumenberg, *Die Sorge geht über den Fluss* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1987), 222.

24 Blumenberg, *Die Verführbarkeit des Philosophen*, 108: "Ich bleibe noch liegen."

25 Hans Blumenberg, *Gerade noch Klassiker: Glossen zu Fontane* (München: Carl Hanser Verlag, 1998), 136: "Die Anekdote reduziert ihre Distanzen auf vertrauliche Nähe [...]. Darauf beruht Fontanes Zuneigung zur Anekdote" (hierna: Blumenberg, *Glossen zu Fontane*).

26 Cf. Felix Heidenreich, "Ein Liberalismus der Distanz", *Journal Phänomenologie* 35 (2011): 52-63.

27 Hans Blumenberg, *Arbeit am Mythos* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2006), 40: "Geschichten werden erzählt um etwas zu vertreiben" (hierna: Blumenberg, *Arbeit am Mythos*).

28 Blumenberg, *Arbeit am Mythos*, 19: "Abbau des Absolutismus."

29 Blumenberg, *Arbeit am Mythos*, 38: "Der Mythos läßt den Menschen leben, indem er die Übermacht depotenziert."

30 Zie o.m. *Arbeit am Mythos*, 12, 30, 32, 50.

31 Hans Blumenberg, "Wirklichkeitsbegriff und Wirkungspotential des Mythos", in *Terror und Spiel: Probleme der Mythenrezeption*, hrsg. von Manfred Fuhrmann (München: Wilhelm Fink Verlag, 1971), 11-66 (p. 43): "Allmacht verwehrt es im Grunde, von ihrem Träger eine Geschichte zu erzählen" (hierna: Blumenberg, "Wirklichkeitsbegriff des Mythos").

32 Blumenberg, *Glossen zu Fontane*, 136: "historische Größe".

33 Blumenberg, *Die Verführbarkeit des Philosophen*, 173: "Absolutismus des Meisters."

34 Friedrich Nietzsche, "Die Philosophie im tragischen Zeitalter der Griechen", in *Sämtliche Werke: Kritische Studienausgabe in 15 Bänden*, Bd. 1, hrsg. von Giorgio Colli und Mazzino Montinari (Berlin: Walter de Gruyter, 1980), 800-72 (p. 803): "Aus drei Anekdoten ist es möglich, das Bild eines Menschen zu geben; ich versuche es, aus jedem Systeme drei Anekdoten herauszuheben, und gebe das Uebrige preis."

35 Paul Fleming, "On the Edge of Non-Contingency: Anecdotes and the Lifeworld", *Telos* 158 (2012): 21: "a central mode of nonconceptual thinking."

36 Paul Fleming, "The Perfect Story: Anecdote and Exemplarity in Linnaeus and Blumenberg", *Thesis Eleven* 104 (2011): 75: "the unique genre of contingency at the nexus of literary and historical writing."

37 Blumenberg, *Arbeit am Mythos*, 143: "Unbefragbarmachung." Cf. *Arbeit am Mythos*, 142: "Mythen antworten nicht auf Fragen, sie machen unbefragbar."

38 *Ibid.*, 319: "daß sie die Lust austreiben, nach mehr zu fragen und weiteres dazu zu erfinden. Sie geben zwar keine Antworten auf Fragen, nehmen sich aber so aus, als bliebe nichts zu fragen übrig."

39 Hans Blumenberg, *Das Lachen der Thrakerin* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1987), 109.

40 Blumenberg, *Das Lachen der Thrakerin*, 412.

41 Voor meer context met betrekking tot Blumenbergs 'sceptische filosofie', zie: Eva Geulen, "Passion in Prosa", in *Skepsis und literarische Imagination*, hrsg. von Bernd Hüppauf und Klaus Vieweg (München: Wilhelm Fink, 2003), 153-64; Kirk Wetters, "Working Over Philosophy: Hans Blumenberg's Reformation of the Absolute", *Telos* 158 (2012): 100-18.

42 Hans Blumenberg, "Ernst Cassirer gedenkend", in *Wirklichkeiten in denen wir leben* (Stuttgart: Reclam, 1981), 171: "die Verdrängung der Geschichte durch eine Geschichte"; "(m)it der Anstößigkeit der Raum-Zeit-Kontingenz zu leben" (hierna: Blumenberg, *Wirklichkeiten in denen wir leben*).

43 Blumenberg, "Nachdenklichkeit", 61: "Kultur ist auch Respektierung der Fragen, die wir nicht beantworten können, die uns nur nachdenklich machen und nachdenklich bleiben lassen."

44 Blumenberg, *Schriften zur Literatur*, 199: "Der Existenzialismus, eine Philosophie der Freiheit, ist an der Sterilität seines Freiheitsbegriffes verdorrt."

45 Ibid.: "eine Philosophie, die darauf besteht, daß immer Anfang ist, Anfang im Nichts und nichts als Anfang."

46 Blumenberg, *Arbeit am Mythos*, 28: "Von Anfängen zu reden, ist immer des Ursprünglichkeitswahns verdächtig."

47 Blumenbergs bijdrage aan het secularisatiedebat is al grondig bestudeerd. Zie o.m. Guido Vanheeswijck, "De dubbele franciscaanse erfenis: Een 'ontbrekende schakel' in het Löwith-Blumenberg-debat", *Tijdschrift voor Filosofie* 74 (2012): 11-44; Celina María Bragagnolo, "Secularization, History, and Political Theology: The Hans Blumenberg and Carl Schmitt Debate", *Journal of the Philosophy of History* 5 (2011): 84-104.

48 Odo Marquard, "Laudatio zur Verleihung des Sigmund-Freud-Preises 1980", <https://www.deutscheakademie.de/de/auszeichnungen/sigmund-freud-preis/hans-blumenberg/laudatio>, geraadpleegd op 17.06.2020: "in welche Antworten oder andere vitale Arrangements als Funktionsträger eintreten, die bei ihrem Exitus Vakanzen und Wiederbesetzungspflichten hinterlassen."

49 Cf. Austin Harrington, "Theological History and the Legitimacy of the Modern Social Sciences: Considerations on the Work of Hans Blumenberg", *Thesis Eleven* 94 (2008): 6-28 (p. 11): "Central to Blumenberg's critique of the secularization theorem [...] is his use of a distinction between the idea of the substantial continuation of theological contents of thought in modern scientific culture and the idea of the function 'reoccupation' of these contents by the latter."

50 Hans Blumenberg, *Die Legitimität der Neuzeit* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1988), 75: "Was in dem als Säkularisierung gedeuteten Vorgang überwiegend, jedenfalls bisher mit nur wenigen erkennbaren und spezifischen Ausnahmen, geschehen ist, läßt sich nicht als Umsetzung authentisch theologischer Gehalte in ihre säkulare Selbstentfremdung, sondern als Umbesetzung vakant gewordener Positionen von Antworten beschreiben, deren zugehörige Fragen nicht eliminiert werden konnten" (hierna: Blumenberg, *Legitimität der Neuzeit*).

51 Blumenberg, *Die Legitimität der Neuzeit*, 74: "Es können eben ganz heterogene Inhalte an bestimmten Stellen des Systems der Welt- und Selbstdeutung des Menschen identische Funktionen übernehmen."

52 Ioan Alexandru Tofan, "Hans Blumenberg and the Critique of Secularization", *European Journal of Science and Theology* 8 (2012): 57-64 (p. 59): "[T]his is not about secularization, as modern Philosophy of history is not a transformation (Umsetzung), but a reinvestment, or a renewed claim (Umbesetzung) of the theological view on the end."

53 Cf. Blumenberg, "Aktualität der Rhetorik", 427: "Je tiefer die Krise der Legitimität reicht, um so ausgeprägter wird der Griff nach der rhetorischen Metapher"; Hans Blumenberg, *Quellen, Ströme, Eisberge*, hrsg. von Ulrich von Bülow und Dorit Krusche (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2012), 219: "Immer wenn es um schwer Beweisbares geht, hilft die Metapher."

54 Cf. Blumenberg, *Arbeit am Mythos*, 68-126.

55 Blumenberg, *Arbeit am Mythos*, 40: "hochgradiger Beständigkeit ihres narrativen Kerns und ebenso ausgeprägter marginaler Variationsfähigkeit."

56 Blumenberg, *Paradigmen zu einer Metaphorologie* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998), 23: "jene, vermeintlich naiven, prinzipiell unbeantwortbaren Fragen, deren Relevanz ganz einfach darin

liegt, daß sie nicht eliminierbar sind, weil wir sie nicht stellen, sondern als im Daseinsgrund gestellte vorfinden.“

57 Blumenberg, „Aktualität der Rhetorik“, 430: „Wenn die Wirklichkeit ‘realistisch’ zu sehen und zu handhaben wäre, wäre sie schon immer so gesehen und gehandhabt worden. Die Attitüde des retour au réel [...] braucht die Verschwörungen, die ihn bisher verhindert haben.“; Cf. Blumenberg, „Aktualität der Rhetorik“, 427: „Ich würde mich scheuen sie [die Rhetorik] eine ‘List der Vernunft’ zu nennen; nicht nur, weil sie da in eine noch zweifelhaftere Gesellschaft kommt, sondern weil ich daran festhalten möchte, in ihr eine Gestalt von Vernünftigkeit selbst zu sehen [...].“

Cf. Blumenberg, Arbeit am Mythos, 18: „Die Grenzlinie zwischen Mythos und Logos ist imaginär [...]. Der Mythos selbst ist ein Stück hochkarätiger Arbeit des Logos.“; Blumenberg, Arbeit am Mythos, 61: „Es ist dem Verständnis des Mythos oder dem, was noch Mythologie genannt werden kann, nicht gut bekommen, in diese Antithesen von Aufklärung und Romantik, von Realismus und Fiktion, von Glauben und Unglauben eingespannt zu werden.“

58 Blumenberg, „Aktualität der Rhetorik“, 420: „Die ‘Umbesetzungen’, aus denen Geschichte besteht, werden rhetorisch vollzogen.“

59 Heinrich Heine, Aufzeichnungen: Sämtliche Schriften, geciteerd in: Blumenberg, Arbeit am Mythos, 54: „Die Welt ist ein großer Viehstall, der nicht so leicht wie der des Augias gereinigt werden kann, weil, während gefegt wird, die Ochsen drinbleiben und immer neuen Mist anhäufen —.“

60 Blumenberg, „Wirklichkeitsbegriff des Mythos“, 49: „geschichtlicher Prozesse im Epochenwandel als ‘Umbesetzungen.’“

61 Cf. Timo Pankakoski, „Reoccupying Secularization: Schmitt and Koselleck on Blumenberg’s Challenge“, History and Theory 52 (2013): 214-45 (p. 231): „Schmitt reads Blumenberg’s theory of modernity rather one-sidedly as a celebration of novelty and discontinuity from all traditions [...]. This is what Schmitt parodies with the image of a tabula rasa wishing to “de-tabulize” itself. Such a reading, however, clearly misses the point of the model of functional positions, condensed in the notion of Umbesetzung that Blumenberg introduced precisely in order to mediate both continuities and discontinuities.“

62 Blumenberg, Schriften zur Literatur, 199: „Heute ist der Existenzialismus tot. Er ist nicht nur an seinen Deutern und bärtigen Jüngern zugrunde gegangen. Die Kurzatmigkeit seiner Begriffe, sein Zugeschnittensein auf die hektische Ausnahmesituation des Menschen haben ihr zur Episode unserer jüngsten Geistesgeschichte gemacht.“

63 Blumenberg, Schriften zur Literatur, 199: „Bei Jean-Paul Sartre muß man befürchten — oder: darf man hoffen —, daß schon sein 60. Geburtstag sang- und klanglos vorübergehen wird.“

64 Blumenberg, Schriften zur Literatur, 190: „Schon heute gelingt nicht mehr, was unseren Vätern noch gelang: die Jugend mit den utopischen Visionen dieses Autors über ihre technisch und physikalisch ‘sachverständigen’ Bedenken hinwegzusetzen.“

65 Blumenberg, Schriften zur Literatur, 176: „er leidet am Raub der Zeit wie wir alle, an dem reißen Strom, der das eben noch Mögliche schon ins Endgültige und Unabänderliche entführt hat.“

66 Blumenberg, Schriften zur Literatur, 176: „den Raub zurückzuholen, noch einmal ganz in der Erwartung, der Vorstellung, der Sehnsucht stillzustehen, in der seligen Schweben, wo noch nichts entschieden ist.“

67 Angus Nicholls laat in dit verband zien hoe Blumenberg met zijn Darwinism of Words erfgenaam is van Paul Alsergs theorie van culturele selectie. Cf. Nicholls, *Myth and the Human Sciences*, 169-175; Cf. Blumenberg, *Arbeit am Mythos*, 183: "Wenn sich von einer Entwicklung der menschlichen Kultur über Jahrzehntausende hinweg sprechen läßt, so ist dabei impliziert, daß die Bedingungen der Selektion an den Menschen als physisches System in dem Maße nicht mehr herankommen und auf ihn durchgreifen, in welchem er gelernt hat, statt seiner seine Artefakte und Instrumente der Anpassung zu unterwerfen. Wir leben umso weniger in einer Darwin-Welt, je mehr Theorie und Technologie objektiv transponierte Darwin-Welten sind. Für diese, statt für ihren Erzeuger, gilt das survival of the fittest."

68 Blumenberg, *Arbeit am Mythos*, 109: "Bedarf an Bedeutsamkeit."

69 Blumenberg, *Arbeit am Mythos*, 303: "in Unruhe und Bewegung hält. Es läßt sich auf die einfache Formel bringen, daß die Welt den Menschen nicht durchsichtig ist und nicht einmal sie selbst sich dies sind."

70 Cf. Blumenberg, *Legitimität der Neuzeit*, 76: "Wir werden uns von der Vorstellung frei machen müssen, es gebe einen festen Kanon der 'großen Fragen', die durch die Geschichte in konstanter Dringlichkeit die menschliche Wissbegierde beschäftigen und den Anspruch auf Welt- und Selbstdeutung motivieren."

71 Blumenberg, *Schriften zur Literatur*, 10: "das Ringen einer weit universaleren Polarität höheren Bewußtseinsgrades."

72 Blumenberg, *Schriften zur Literatur*, 18: "Begegnung der Geschlechter."

73 Blumenberg, *Schriften zur Literatur*, 11: "schöpferischen Grund der menschlichen Gestalt."

74 Blumenberg, *Schriften zur Literatur*, 219: "ist das Grundgesetz der Manneswelt Hemingways, dessen Mechanik alles erfaßt."

75 Blumenberg, *Schriften zur Literatur*, 220: "Die brutale Feindlichkeit der Realität gegenüber dem Menschen", "eine Stellung mit dem Rücken gegen die Wand."

76 Blumenberg, *Schriften zur Literatur*, 219: "Nein, es muß nicht leicht sein, sich wie ein menschliches Wesen aufzuführen, wenn man ein Mann in Hemingways Welt ist und nicht das längste Horn erwischt oder mit der Karriere Pech gehabt hat."

77 Zie: Hans Blumenberg, "Wirklichkeitsbegriff und Möglichkeit des Romans", in *Ästhetische Schriften*, 47-73 (p. 49-54).

78 Blumenberg, "Wirklichkeitsbegriff des Mythos", 36: "Resultat einer Realisierung."

79 Blumenberg, "Aktualität der Rhetorik", 411: "allen definitiven Wahrheiten und Moralen."

80 Blumenberg, "Aktualität der Rhetorik", 412: "Zustimmung auf Widerruf."

81 Cf. Michael Heidgen, Matthias Koch und Christian Köhler, Hrsg., *Permanentes Provisorium: Hans Blumenbergs Umwege* (Paderborn: Wilhelm Fink, 2015), 9-36.

82 Hans Blumenberg, *Höhlenausgänge* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1996), 807: "In jeder geschichtlichen Realität stecken die Anwärter für die Desillusionierungen aufs nächste Mal, auf den Tag der 'Kritik'."

83 Blumenberg, "Sokrates und das 'objet ambigu': Paul Valéry's Auseinandersetzung mit der Tradition der Ontologie des ästhetischen Gegenstandes", in *Ästhetische Schriften*, 110 (hierna: "Ontologie des ästhetischen Gegenstandes"): "daß die Welt auch anders sein könnte als sie ist."

84 Of zoals Blumenberg Bűchner citeert als motto van Die Genesis der kopernikanischen Welt: "Woyzeck, es schaudert mich, wenn ich denke, daß sich die Welt in einem Tag herumdreht! Was 'n Zeitverschwendung! Wo soll das hinaus Woyzeck, ich kann kein Mühlrad mehr sehn, oder Ich wird melancholisch." En dat omdraaien kan hier zowel letterlijk als figuurlijk worden genomen.

85 Cf. Petra Gehring, "'Wirklichkeit': Blumenbergs Überlegungen zu einer Form", *Journal Phänomenologie* 35 (2011): 66-81.

86 Blumenberg, "Wirklichkeitsbegriff des Romans", 64: "Wirklichkeit stellt sich immer schon und immer nur als eine Art von Text dar."

87 Blumenberg, "Ontologie des ästhetischen Gegenstandes", 95: "den Kosmos nicht als das garantiert Gegebene [...] sondern ihn als jederzeit erst zu erbringende Leistung des Menschen, als ständigen Übergang von der Unordnung zur Ordnung."

88 Hans Blumenberg, "Sprachsituation und Immanente Poetik", *Ästhetische und Metaphorologische Schriften*, 120-38 (p. 130): "ohne Einschränkung des noch Möglichen durch das schon Realisierte" (hierna: Blumenberg, "Immanente Poetik").

89 Blumenberg, "Wirklichkeitsbegriff des Romans", 61: "nur Gegenstände der Welt, nicht einmal mehr nur die Welt nachbildend darzustellen, sondern eine Welt zu realisieren. Eine Welt — nichts Geringeres ist Thema und Anspruch des Romans."

90 Blumenberg, "Wirklichkeitsbegriff des Romans", 72: "viel früher, viel selbstverständlicher zur Überwindung des Fundaments — und das heißt zur Aufhebung des Gegensatzes von Realität und Fiktion — vorgestoßen und hatte sich [...] seine eigene Möglichkeit nicht als Fiktion von Realitäten, sondern als Fiktion der Realität von Realitäten zum Thema gemacht."

91 Gustav Janouch, *Erinnerungen an Kafka*, geciteerd in: Blumenberg, "Wirklichkeitsbegriff des Mythos", 37: "Wirkliche Realität ist immer unrealistisch."

92 Hans Blumenberg, "Paul Valéry's mögliche Welten", in *Lebensthemen* (Stuttgart: Reclam, 1998), 141-52, (p. 144): "unbesetzten Horizonts, wo alles heraufkommen und alles geschehen kann, das Leben noch im Vollbesitz seiner Möglichkeiten ist."

93 Blumenberg, "Wirklichkeitsbegriff und Staatstheorie", 123: "alles, was 'natürlich' ist — das strikteste Verbot des Zweifels an dem, was ist und wie es ist, impliziert."

94 Blumenberg, "Ontologie des ästhetischen Gegenstandes", 104: "[D]as, was man für das Gegebene hält, sei immer schon une fabrication [...], denn das Meer, die Bäume, die Sonnen und vor allem das Auge des Menschen selbst, das alles sei schon Kunst."

95 Hans Blumenberg, "Die Bedeutung der Philosophie für unsere Zukunft", in *Die voraussehbare Zukunft: Europa-Gespräch 1961*, *Wiener Schriften* 16 (Wien: Verlag für Jugend und Volk, 1961), 127-40 (p. 140): "philosophisch in seiner Notwendigkeit bewußt gewordene Weltbildverzicht"; "ein Wesen, daß sich die letzten und endgültigen Gewißheiten versagen muß, um seine eigene Wahrheit als Freiheit zu finden und zu leben."

96 Hans Blumenberg, "'Nachahmung der Natur': Zur Vorgeschichte der Idee des schöpferischen Menschen", in *Ästhetische und metaphorologische Schriften*, 9-46 (p. 46): "entscheidender

Unterschied, ob wir das Gegebene als das Unausweichliche hinzunehmen haben oder ob wir es als den Kern von Evidenz im Spielraum der unendlichen Möglichkeit wiederfinden und in freier Einwilligung anerkennen können. Das wäre, worum es letztlich ging [...].“

97 Kafka, Brief an Max Brod, 7. August 1920, geciteerd in: Blumenberg, Arbeit am Mythos, 9.

98 Blumenberg, Arbeit am Mythos, 685: “Es gibt kein Ende des Mythos, obwohl es die ästhetischen Kraftakte des Zuendebringens immer wieder gibt.”

99 Blumenberg, Arbeit am Mythos, 689: “Wie aber, wenn doch noch etwas zu sagen wäre?”

100 Blumenberg, Schriften zur Literatur, 46: “gültige Gestaltung unserer Situation, der nihilistischen Situation.”

101 Blumenberg, Schriften zur Literatur, 54: “Grundvorgang des philosophischen Denkens”; “die beharrliche Gegnerschaft der Selbstverständlichkeiten, von denen unser Leben und Denken bis in seinen Grund, viel stärker als wir jemals ahnen können, durchsetzt, ja fundiert ist.”

102 Hans Blumenberg, “Lebenswelt und Technisierung”, in Wirklichkeiten in denen wir leben, 7-54 (p. 23): “Alles, was in der Lebenswelt wirklich ist [...] bleibt in seiner Kontingenz verdeckt, d.h. nicht als auch-anders-sein-können empfunden” (hierna: Blumenberg, “Lebenswelt und Technisierung”).

103 Hans Blumenberg, “Lebenswelt und Wirklichkeitsbegriff”, in Theorie der Lebenswelt, hrsg. von Manfred Sommer (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2010), 157-80 (p. 165): “Die Lebenswelt ist also nie die Welt, in der wir leben. Sie ist immer schon suspendiert.”

104 Husserl, Logische Untersuchungen, geciteerd in: Blumenberg, “Lebenswelt und Technisierung”, 24: “Auflösung der Selbstverständlichkeiten.”

105 Blumenberg, “Aktualität der Rhetorik”, 414: “sofern Philosophie Abbau von Selbstverständlichkeiten ist, hat eine ‘philosophische’ Anthropologie zum Thema zu machen, ob nicht die physische Existenz gerade erst das Resultat derjenigen Leistungen ist, die dem Menschen als ‘wesentlich’ zugesprochen werden.”

106 Louter de literaire taal draagt al een kritisch potentieel doordat ze een ambiguïteit introduceert die de alledaagse, gevestigde betekenissen op losse schroeven weet te zetten. Cf. Blumenberg, “Immanente Poetik”, 127: “Der ästhetische Effekt der sprachlichen Tendenz auf Vieldeutigkeit ist zunächst die Überraschung am Vertrauten, der Selbstwertgewinn des bloßen Mittels, das Heraustreten des Selbstverständlichen aus der Sphäre der als solcher unbeachteten ‘Lebenswelt’.”

107 Blumenberg, Schriften zur Literatur, 70: “Erkenntnis, Meisterung des Wirklichen, Beständigkeit, Ewigkeit.”

108 Blumenberg, Schriften zur Literatur, 64: “Bei Kafka ist die Erscheinungswelt nicht der sichere Existenzgrund, sondern ein löcheriger Boden.”

109 Blumenberg, Schriften zur Literatur, 60: “lösen sich alle Realitäten auf, werden alle Normen sinnlos.”

110 Blumenberg, Schriften zur Literatur, 41: “universalen und radikalen Krise der Gewißheit.”

111 Blumenberg, Schriften zur Literatur, 42: “der philosophischen Analyse meist weit voraus.”

112 Blumenberg, Schriften zur Literatur, 45: “hat Phänomene und Probleme sichtbar gemacht, an die sich das Denken nur allmählich heranzutasten vermag.”

113 Blumenberg, Schriften zur Literatur, 55: "die in der Kunst und Dichtung bezeugte Erfahrung sorgfältig abzuhören und sich von dem als echtes Zeugnis Erkannten in der Richtung des Denkens, des Ansatzes der Fragen bestimmen zu lassen."

114 Cf. Blumenberg, "Aktualität der Rhetorik", 427: "Es mag sein, daß die theoretische Vorläufigkeit, die sie wahrnimmt und nutzt, nur die Gnadenfrist für sie selbst ist, wenn nicht zutrifft, daß es theoretische Unwiderruflichkeit nicht gibt."

115 Blumenberg, "Die essentielle Vieldeutigkeit des ästhetischen Gegenstandes", in Ästhetische Schriften, 112-19 (p. 118): "ästhetischen Pluralismus."

116 Blumenberg, Arbeit am Mythos, 681: "Die Welt selbst muß zur unbegründetsten Sache von der Welt werden, damit sie unbegründbare Welten neben sich, in sich, gegen sich duldet."

117 Blumenberg, Begriffe in Geschichten, 9: "Ein Kriterium für intellektuelle Gesundheit ist die Spannweite von Unvereinbarkeiten im Hinblick auf ein und dieselbe Sache, die ausgehalten wird und dazu noch Anreiz bietet, Gewinn aus der Beirung zu ziehen."